

////// recenze //////////////////////////////////////

Pavouk mezi poesíí a vědou

Jean-Henri FABRE, *Život pavouka*. Praha: Volvox Globator 2011, 196 s. (přeložili Bohumil Z. Nekovařík a Jan Obenberger).

Miroslav Paulíček

Vedle popularizace témat věcně komplikovaných či nepřilíš známých má specifické postavení popularizace témat obecně považovaných za odpudivá. Proto zamýšlí-li člověk seznámit širší veřejnost se světem pavouků, musí nutně volit strategii výkladu velmi uvážlivě. Ostatně kniha, na jejímž počátku nalezneme kapitolu o „černobřiché tarantule“ (slíďákovi tarentském), příznačně začíná takto: „u většiny z nás vyvolává představu odporného, škodlivého tvora, jež každý spěchá rozdrtití podpatkem. Proti tomuto povšechnému odsuzujícímu názoru bedlivý pozorovatel staví podivuhodné schopnosti zvířete, jeho tkalcovský talent, jeho lovecké umění, jeho tragické zásnuby a jiné charakteristické zvláštnosti ohromné zajímavosti“ (s. 13). V tomto případě se jedná o jedinečný a v několika ohledech klasický text, jehož autorem je francouzský entomolog (či dokonce zakladatel moderní entomologie) Jean-Henri Fabre (1823–1915).

Fabre, jehož životní vášní se stal hmyz (přestože byl původně učitelem matematiky), vytvořil monumentální dílo, v němž si mimořádnou pozornost zasluhují zejména desetisvazkové *Entomologické vzpomínky*. Z nich pochází i soubor statí *Život pavouka*, který vyšel nejprve roku 1911 anglicky a v roce 1925 také v českém překladu. Nakladatelství Volvox Globator před časem vydalo též znamenitý překlad znovu (pouze s nejnужnějšími korekturami, novou předmluvou Antonína Kůrky a působivou fotografickou přílohou). Přestože jde o výbor textů, kniha drží (až na pár drobných opakování) pohromadě a celé Fabreovo líčení chování pavouků lze brát jako jeden nesmírně dramatický příběh.

Od doby prvního vydání knihy přirozeně zastarala terminologie, nicméně rozhodně nezastarala autorova vášeň k objektu jeho bádání, nezastaral jeho pozorovací talent a rozhodně nezastaral autorův způsob výkladu – pedagogicky i literárně brilantní. Koneckonců, když v padesátých letech vydává jiný specialista na pavouky John Crompton podobnou knihu – dokonce s tímž názvem¹ – píše o Fabreovi jako o „mistrovi“, jehož „experimenty mají trvalou hodnotu, hodnotu průkopnickou, velice přesvědčivou a instruktivní“.

¹ John CROMPTON, *Život pavouka*. Praha: Orbis 1976.

Průkopníkem byl Fabre nejen entomologickým (a také etologickým), byl i vůbec jedním z prvních vědních popularizátorů. Jeho zásady se dnes mohou jevit jako samozřejmé, nicméně také proto, že od druhé poloviny 19. století na nich není třeba příliš měnit. Vůči nezaujaté, popisné „suché vědě“ se Fabre vymezuje programově, volaje: „vezmi čert všechno třídění!“ (s. 30). V první řadě mu vadí standardní vědecká terminologie. Její vývoj například ironizuje takto: „A ještě prý existují lidé, kteří vážně pochybují o existenci pokroku! Hloupost! Nejdříve řekněte ‚členovci‘ a pak dodejte důležité ‚Arthropoda‘ a uvidíte, není-li zoologická věda na postupu“ (s. 31)!

Autor si skutečně téměř vystačí se dvěma latinskými názvy pavouků, což jsou v podstatě hlavní hrdinové knihy: *Lycosa* (slídák) a *Epeira* (staré označení pro některé křížáky). Když později píše o pavouku běžníkoví jako o *Thomisus onustus*, dodává: „Ač toto jméno nepovídá čtenáři ničeho, má tu výhodu, že není protivno hrdlu ani sluchu, jak se velmi často stává u vědeckého názvosloví, kde jednotlivé názvy zní spíše jako zvířecí skřek než lidská řeč. Poněvadž pak jest již ustáleným obyčejem poctívati zvířata a rostliny latinskými názvy, važme si alespoň klasického libozvuku tohoto názvu a střežme se jmen, jež vlastně žádnými jmény ani nejsou“ (s. 91).

Základem pro dramatická líčení bývají časté antropomorfizace a personifikace; když už se pavouci nechovají jako lidé, alespoň lidské jednání připomínají. Fabre v tomto případě virtuózně balancuje na hraně dětinství, do kterého neupadá ani když nechá pavouky promlouvat. Pavouci jsou pro něj v první řadě přátelé – pavoukovi ve své zahradě neřekne jinak než „má tlustá sousedka, hranatá Epeira“. Jindy k nim Fabre přistupuje se svými pedagogickými zkušenostmi jako k žákům, jejichž „tupost je mu záhadou“. Když si *narbonnská Lycosa* (slídák narbonský) v zajetí odmítá vyhrabat v zemi nové doupě, nejlí a hyne, volá autor: „Chop se opět svého hornického řemesla, hlupáku! Udělej si domov, vždyť víš, jak budeš v klidu a spokojenosti žít ještě mnohý krásný den [...] Hrab, kopej, jdi pod zem, kde jest tvoje bezpečnost. Jako hlupák se vzpíráš a zahyneš. Proč“ (s. 63)?

Analogie s lidským světem ovšem Fabreovi slouží především k názorným a laskavým popisům. Takto například představuje ono podzemní doupě *Lycosy*: „Konec chodby se obyčejně rozšiřuje v postranní komnatu, či salon, či odpočívárnu, kde pavouk přemítá a vede spokojený, klidný život, když má plný břich“ (s. 53).

Nejvýznamnější vědeckým přínosem Jean-Henri Fabrea však nepochybně byly jeho experimenty.

Tím se jeho vyprávění stává tajuplným dramatickým příběhem. Neúnavně zkoumá, kdy a jakým způsobem *Lycosa* zabíjí různé druhy hmyzu (ale i vrabce či krtka), shazuje jí ze zad mláďata, aby zjistil, zda vyšplhají zpět nebo zda je přijme *Lycosa* jiná, případně úplně jiný druh pavouka. Dobrodružně líčí zápasy odlišných i stejných druhů *Epeiry*, které vkládá do cizí sítě, vražedné souboje v kleci zavřených pavoučích matek a takřka hororově vyznívají scény pavoučího kanibalismu.

Fabreova nevyčerpatelná zásoba nápadů, s čím vším je možné experimentovat, obsahuje také pokusy, jejichž smysl je především zábavný. *Lycosa* si vedle svého doupěte staví vysoký val, z něhož pozoruje přicházející kořist. „I zachtělo se mi vidět, jak velikou vížku by si pavouk vystavěl, pakliže mu poskytnu neomezenou zásobu staviva,“ (s. 56) říká Fabre, aby zjistil, že jeho *Lycosa* s neomezeným množstvím materiálu „vystavěly pozorovací vížky, o jakých se jejich druhu nikdy nezdálo“ a jaké předčí i stavby ptačích hnízd. I při zdánlivě nesmyslném pokusu si Fabre všimá obecnějších aspektů chování pavouků – v tomto případě, zda se pavouk například právě při výběru materiálu řídí podle barev nebo vybírá docela náhodně.

Fabre si neustále klade řadu otázek, ne vždy na ně sám nachází odpověď. „Vidím výsledky, ale ne-

chápu činnost celého toho ústrojí,“ (s. 122), píše v úžasu nad činností snovacích bradavek a různorodostí pavoučích sítí. Jen zřídka ale zůstává při úžasu. Kupříkladu po zklamání z toho, že pokoutník domácí sice dokáže vyrábět nesmírně pozoruhodné sítě, nicméně nedokáže je opravit, konstatuje, že „věda, zabývající se zkoumáním pavouků, byla by na svém místě, kdyby nás alespoň zbavila směšných omylů a představ“ (s. 117).

Jednoznačně nejvýraznějším rysem *Života pavouka* je pak autorovo stylistické mistrovství – jakkoli ten ho na mnoha místech urputně popírá. Victor Hugo nazval Fabrea zcela oprávněně Homérem hmyzu. To, že Hugo nepřehání, je zřejmé z každé stránky knihy. Obzvláště působivý je třeba následující úryvek: „Ó moje statečná *Epeiro*! Abys mohla obědvati, denně stravuješ svůj poklad trpělivosti, a často bezvýsledně. Cítím s tebou, neboť i já, jenž musím si stejně těžce dobývat svůj denní chléb, i já roztahuji své neumělé sítě, abych do nich lapil vhodné myšlenky a nápady, jež jsou prchavější a méně hmotnou kořistí než noční motýli. Avšak neztrácejme hlavy. Nejlepší část života není v přítomnosti, tím méně v minulosti; spočívá v budoucnosti, v říší naděje. A tak – klidně vyčkávejme“ (s. 131).